

શ્રીવિજયચંદ્રસૂરિવિરચિત “શ્રીરૈવતાયલ ચૈત્યપરિપાટી સ્તવન”

સં. પં. બાબુભાઈ સવચંદ શાહ

શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિ વિરચિત પ્રસ્તુત રૈવતાયલચૈત્યપરિપાટી સંસ્કૃત ભાષામાં અને રાચક શૈલીમાં રચાયેલ છે. તેમાં ઉજ્જયન્તગિરિ, જિન નેમિનાથનાં ત્યાં થયેલાં કલ્યાણુકો, તેમ જ અંબિકાદેવી અને શાંભુ-પ્રદ્યુમ્નશિખર આદિ ગિરિસ્થ તીર્થો ૨૧ પદ્યોમાં વર્ણિત છે. ૨૦ પદ્યો વસંતતિલકામાં નિબધ્ધ છે જ્યારે આખરી પદ્યમાં હન્ટોભેદ બતાવવા અગ્રધરાનો પ્રયોગ કર્યો છે.

સાંપ્રત કૃતિનું સંપાદન લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર (અમદાવાદ)ના જ્ઞાનભંડારમાં રહેલ પ્રતિ નંબર ૨૮૪૧/૭ ઉપરથી કરવામાં આવેલ છે. પ્રતિનું પરિમાણ ૨૬.૫ x ૧૧.૫ સેન્ટીમીટર છે. પ્રતિનો લેખન સમય વિક્રમ સંવત ૧૪૭૩/ઈ. સ. ૧૪૧૭ છે. સુવાચ્ય અક્ષરે લખાયેલી આ પ્રતિ પ્રાયઃ શુદ્ધ છે. પાટુલના અથે આ જ ભંડારની ખીજ ૮૬૦૧ નંબરની પ્રતિનો ઉપયોગ કર્યો છે, જેનું પરિમાણ ૨૪ x ૯.૯ સેન્ટીમીટર છે અને લીપી-સમય વિક્રમનો સોળમો સૈકા છે.

પ્રથમ પ્રતિ વિ. સં. ૧૪૭૩ (ઈ. સ. ૧૪૧૭)માં લખાયેલી હોઈ આ રચના તે વર્ષ પૂર્વની નિશ્ચિત થાય છે. આ સિવાય આ રચનામાં તેજપાળ મંત્રીએ વસાવેલ તેજલપુર (જર્ણુદુર્ગ કિંવા ઉપરકાટ નીચેના શહેર) તથા તેમાં રહેલ મંત્રીકારિત પાર્શ્વનાથ મંદિરનો, તેમ જ ગિરનાર પર મંત્રીશ્વર વસ્તુપાળે કરાવેલ શત્રુજ્યાવતાર એવં અષ્ટાપદાદિ મંદિરોનો ઉલ્લેખ હોઈ સાંપ્રત કૃતિ ઈ. સ. ૧૨૩૨ બાદ જ બની હોવી ધટે.

આથી પણ સૂક્ષ્મતર કાળનિર્ણય માટે એક ખીજે મુદ્દો પણ છે. “શ્રી શત્રુજ્ય મહાતીર્થચૈત્ય-પરિપાટિકા” અપરનામ “શ્રીપુન્ડરિક શિખરી સ્તોત્ર”; જોકે તેમાં કર્તાનું નામ નથી આપ્યું છતાં ધ્વનિ, સંઘટન તથા આકાર-પ્રકારમાં આને ખૂબ જ મળતી આવતી રચના છે. પ્રસ્તુત કૃતિનો રચનાકાળ પ્રા. મધુસૂદન ઢાંકીએ ઈ. સ. ૧૩૦૫ અને ૧૩૨૦ વચ્ચેનો હોવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

પ્રસ્તુત બન્ને કૃતિઓ એકકર્તૃક હોવાનો પૂરો સંભવ હોઈ, તેમ જ બન્ને એક જ પ્રતિમાં ઉપલબ્ધ થઈ હોઈ, સાંપ્રત રચનાને ઈસ્વીસનના ચૌદમા શતકના પ્રથમ ચરણમાં મૂકવામાં કોઈ અપત્તિ નથી.

રચયિતાએ પોતાના ગરજ કે ગુર્વાદિક વિશે કશું કહ્યું નથી. પરિપાટીને અંતે ૨૧મા શ્લોકમાં “સેવ્યઃ સૌષ તમોવિતાનવિજયે ચન્દ્રોપમૈઃ સૂરિભિઃ”

આ પ્રમાણે કર્તાએ પોતાના નામનો ઉલ્લેખ શ્લેષપૂર્વક કરેલો હોવાથી કર્તાનું નામ “વિજયચંદ્ર-સૂરિ” હોવાનું નિશ્ચિત થાય છે.

“વિજયચંદ્ર” નામવાળા ચારેક સૂરિઓ મધ્યકાળમાં થઈ ગયા છે. સમયની દૃષ્ટિએ એ સૌ સાંપ્રત કૃતિના સંભાવ્ય કાળથી ઠીક ઠીક પૂર્વે થઈ ગયા હોઈ આ સ્તોત્રના કર્તા કોઈ અઘાવધિ અગ્નાત વિજયચંદ્ર જણાય છે.

ભાષાન્તર

૧. રાજમતીના મનરૂપી સરોવરમાં રાજહંસ સમાન, યાદવકુળના શણુગાર નેમિ જિનેશ્વરે પોતાના ચરણકમળથી જે ગિરિરાજને અલંકૃત કર્યો છે, તે રૈવતગિરિની હું સ્તુતિ કરું છું.
૨. તેજલપુર (હાલનું જૂનાગઢ) મુકુટસમાન શ્રી પાર્શ્વનાથ તથા ખેંગારદુર્ગ (ઉપરકોટ, અસલી જૂનાગઢ)ના તિલકસમાન વૃષભ આદિ જિનેશ્વરો જેની તળેટીમાં નિર્મળ પુણ્યને પુષ્ટ કરે છે તે ઉજ્જવન્તગિરિ વિજય પામો.
૩. ખે યોજન ઊંચા જેના શિખર ઉપર આકાશને સ્પર્શ કરતી, ચન્દ્ર સમાન ઉજ્જવળ જિન-મંદિરોની શ્રેણિ એકઠા કરેલા પુણ્યરાશિની જેમ શોભે છે.
૪. જ્યાં સુવર્ણના દંડકલશ અને આમલસાર વડે શ્રેષ્ઠ ઉત્તુંગ નેમિનાથનું મંદિર દેવાંગનાઓ અને વિદ્યાધરીઓને હર્ષ પ્રમાડે છે.
૫. જ્યાં પ્રાણીઓ વડે નમસ્કાર કરાયેલી પ્રભુની પાદુકા નખના અગ્ર ભાગ વડે પાપના સમૂહને દૂર કરીને કપાળરૂપી ફલકમાં પુણ્યને અંકિત કરે છે.
૬. ત્રણે લોકના લોચનને લોભાવનાર નેમિજિનેશ્વરનું જ્યાં દર્શન થવાથી ચિત્ત પ્રસન્ન થાય છે અને દુઃખનો સમૂહ દૂર થાય છે.
૭. વિશાળ રાજ્યને જીર્ણુ તૃણની જેમ તજીને પોતાના વિરહના દુઃખથી વ્યાકુળ એવા પશુ અંધુજનેતો ત્યાગ કરીને ત્રણ લુવનને અભયદાન આપનારી દીક્ષા નેમિ પ્રભુએ જ્યાં સ્વીકારી છે.
૮. લોક અને અલોકને પ્રકાશિત કરવાના સ્વભાવવાળું તથા જગતના જીવોને આનંદિત કરવામાં નવા મેઘ (પહેલી વર્ષા) સમાન કેવળજ્ઞાન નેમિનાથ ભગવાને જ્યાં પ્રાપ્ત કર્યું.
૯. જ્યાં પાંચસો છત્રીસ મુનિવરો સાથે એક માસનું અનશન કરી નેમિનાથ પ્રભુ મોક્ષરૂપી અદ્ભુત સ્થાનને પામ્યા.
૧૦. જિનેશ્વરોનાં બિમ્બોથી ભરેલા વાસવશંડપ (ધન્દ્રમંડપ)માં રહેલા નેમિનાથના સ્નાત્રમહોત્સવમાં તત્પર બનેલા ભવ્ય પ્રાણીઓ જ્યાં હજાર નેત્રવાળા હોય તેમ આનંદિત બને છે.
૧૧. સઘળી નદીઓનું જ્યાં આગમન થયું હોય તેવો, હંમેશાં અમૃત સમાન પ્રાણી વડે રમ્ય, ગજેન્દ્ર-પદ નામનો કુંડ શોભે છે.
૧૨. અણપદાવતાર વિગેરે શ્રીવસ્તુપાલકારિત પ્રશંસનીય મંદિર (સમૂહ)માં જ્યાં પ્રથમ જિનેશ્વર બિરાજમાન છે.
૧૩. સિંહના આસન પર બેઠેલી, ઉત્તમ સુવર્ણ સમાન કાન્તિયુક્ત શરીરવાળી નેમિનાથના ચરણ-કમલમાં ભમરી સમાન આચરણ કરનારી અંબિકાદેવી જ્યાં સંઘની રક્ષા કરે છે,
૧૪. નેમિજિનેશ્વરના ચરણકમળથી પવિત્ર બનેલ અવલોકન શિખરને જ્યાં જોઈને ભવ્ય જીવો પોતાનાં નેત્રોને કૃતકૃત્ય બનાવે છે.
૧૫. જાંબુવતીના ઉદરરૂપી કંદરામાં સિંહના બાળક સમાન શાંખે જ્યાં તપરૂપી તીક્ષ્ણ નખો વડે સંસારરૂપી હસ્તીના કુંભસ્થળને ભેદીને મુક્તિસુખ (મોતી સમાન નિર્મળ સુખ) પ્રાપ્ત કર્યું.
૧૬. સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીમાં આસક્ત હૃદયવાળા રક્ષિમણીના પુત્ર (પદુમ્ને) (મુનિપદ પામ્યા પછી) જેના શિખર ઉપર આત્માને નિર્મળ કરનાર તપશ્ચર્યા કરી મુક્તિસુખ પ્રાપ્ત કર્યું.
૧૭. તેજસ્વી દીપકની જ્યોત સરખી અનેક ઔષધીઓના સમુદાયો જ્યાં શોભે છે તથા 'ધંટાક્ષરા' નામની તાપને દૂર કરનારી શિલાથી જે પર્વત શોભી રહ્યો છે.

૧૮. ઉત્તમ પલ્લવો રૂપી વસ્ત્રો પરિધાન કરતી હોય તેવી, શ્વેતપુષ્પોરૂપી ચંદન વડે વિલેપન કરાયેલી, સુંદર રૂઝો વડે અલંકૃત બનેલી વનશ્રી જ્યાં પ્રાણીઓના મનોને આનંદિત કરે છે.
૧૯. સહસ્રાન્નવન (સહસ્રાવન, સેસાવન), 'લક્ષવન' (લાખાવન) આદિનો વૃક્ષ-સમુદાય ડાયલોના મધુર નાદ વડે જાણે ભવ્ય જીવોનું જ્યાં સ્વાગત કરી રહ્યો છે.
૨૦. જ્યાં સ્નાત્ર, વિલેપન, ઉત્તમ પૂજા, દાન, તપ વિગેરે કરાયેલાં સઘળાં કાર્યો મોક્ષસુખનાં કારણ-ભૂત બને છે.
૨૧. આ પ્રમાણે રૈવતાચળના શિખરને શોભાવવામાં ચૂડામણિ સમાન, વિશ્વરૂપી કમળને વિકસાવવામાં વાસરમણિ (સૂર્યકાન્ત મણિ) સમાન, ત્રૈલોક્યનાં વંછિતને પૂર્ણ કરવામાં ચિંતામણિ સમાન, અંધકારનો "વિજય" કરવામાં "ચંદ્ર" તુલ્ય "સૂરિ" વડે સ્તવાયેલા જગતના સ્વામી શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ મારા દુષ્ટ અણકર્મના ઉચ્છેદ માટે (કારણભૂત) થાઓ.

श्रीरैवताचलचैत्यपरिपाटीस्तवनम्

राजीमतीयुवतिमानसराजहंसः
श्रीयादवप्रथितवशशिरोवतंसः ।
नेमिर्निजाह्मिकमलैर्यमलचकार
श्रीरैवतं गिरिपतिं तमहं स्तवीमि ॥१॥

पार्श्वः स तेजलपुत्रैकशिरः किरिटः
खड्गारदुर्गतिलका वृषभादिदेवाः ।
पुष्पान्ति पुण्यममलं यदुपत्यकायां
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥२॥

अभ्रलिहा जिनगृहावलिरिन्दुशुभ्रा
शृङ्गे यदीय इह योजनयुग्मतुङ्गे ।
पिण्डीकृतः सुकृतराशिरिविष भाति
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥३॥

सौवर्णदण्डकलसामलसारसारम्
श्रीनेमिमन्दिरमुदारमुदं विधत्ते ।
यस्योपरि त्रिदशखेचरसुन्दरीणाम्
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥४॥

यत्राङ्गिभिः कृतनुतिः प्रभुपादुकेयम्
सन्तक्ष्य पापपटलं नखकीटिदङ्कैः ।
पुण्यानि भालफलकेषु समुत्करोति
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥५॥

त्रेलोकथलोकशुचिलोचनलोभनीये
नेमीश्वरे जिनवरे किल यत्र दृष्टे ।
चेतः प्रसीदति विषीदति दुःखराशिः
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥६॥

प्राज्यं जरत्तुणमिव प्रविहाय राज्यम्
बन्धून् विधूय विधारानपि यत्र नेमिः ।
दीक्षां श्रितस्त्रिभुवनाभयदानदक्षाम्
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥७॥

श्रीनेमिनो भगवतोऽजनि यत्र लोकाऽ-
लोकावलोकनकलाकलितस्वभावम् ।
ज्योतिर्जगज्जनवनीनवनीरदाभम्
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥८॥

षट्त्रिंशदभ्यधिकया मुनिपञ्चशत्या
नेमिर्निषन्तवपुषाऽनशितश्च भासम् ।
यस्मिन् जगाम शिवमद्भुतधाम धाम
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥९॥

श्रीजैनबिम्बभृतवासवमण्डपस्थाः
श्रीनेमिमज्जनमहोत्सवबद्धकक्षाः ।
यस्मिन् सहस्रनयना भविनो भवन्ति
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१०॥

यत्रावतार इव सर्वसरस्वतीनाम्
रम्यं सदैव सलिलैरमृतायमानैः ।
कुण्डं विराजति गजेन्द्रपदाभिधानम्
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥११॥

अष्टापदप्रभृतिकीर्त्तनीय
श्रीवस्तुपालसचिवाधिपतेर्विहारे ।
यत्र स्वयं निवसति प्रथमो जिनेन्द्रः
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१२॥

सिंहासना वरसुवर्ण-सुवर्णदेहा
पुष्पन्धयी पदपयोरुहि नेमिभर्तुः
यत्राम्बिका वितनुते किल सङ्घरक्षाम्
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१३॥

शैवेयदेवपदपङ्कजसङ्गचङ्गम्
शृङ्गं विलोक्य भविका अवलोकनाख्यम् ।
यस्मिन् निजानि नयनानि कृतार्थयन्ति
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१४॥

श्रीजाम्बुवत्युदरकन्दरसिंहपोतः
शाम्बस्तपःसितनखैर्भक्तुम्भिकुम्भम् ।
यस्मिन् बभञ्ज किल मौक्तिकलभहेतोः
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१५॥

श्रीरुक्मिणीसुतमुनिः शिखरे यदीये
तेपे तपांसि सुभगंकरणानि कायम् ।
सम्बन्धबद्धहृदयः किल सिद्धवध्वाम्
श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१६॥

दीप्रप्रदीपकलिका इव यत्र नित्यम्
 नानाविधौषधिगणा रजनौ ज्वलन्ति ।
 घण्टाक्षरा तपनिवारशिलैकशाली
 श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१७॥

सत्पल्लवैर्निर्वसितेव सितप्रसूनैः
 लिप्तेव सत्फलभरैः समलङ्कृतेव ।
 यस्मिन् मनांसि रमयत्यनिशं वनश्रीः
 श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१८॥

यस्मिन् सहस्रवन-लक्षवनद्रुमौघः
 पुंस्कोकिलप्रियतमाकलनाददम्भात् ।
 सुस्वागतानि किल पृच्छति भव्यलोकम्
 श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥१९॥

स्नानं विलेपनमुदारतरा च पूजा
 दानं तपः प्रभृति शेषमशेषकृत्यम् ।
 जायेत यत्र विहितं शिवसौख्यहेतोः
 श्रीमानसौ विजयतां गिरिरुज्जयन्तः ॥२०॥

इत्येवंविधरैवताचलशिरःशृङ्गारचूडामणि-
 विध्याम्भोजविकासवासरमणिखैलोक्यचिन्तामणिः ।
 सेव्यः सैष तमोवितानविजये चन्द्रोपमैः सूरिभिः
 श्रीनेमिर्जगतां विभुर्भवतु मे दुष्टाष्टकर्मच्छिदे ॥२१॥

पाठांतरे।

१.१ ०मनासराजहनाः	अ	१०.१ ०मण्डपस्थां	व
२.१ शिरु कीरीट	व	१३.२ पुष्पधयी...पयोरुह०	अ
२.३ पूर्णति...यदुपत्तिकायां	व	१५.१ श्रीजांबव०	व
३.१ ०रिन्द्रशुभ्रा	व	१५.२ ०तपःशत०	व
५.१ ०कृतनतिः	व	१६.३ संबद्धवद्ध...सिद्धवध्यो	अ
५.२ समत्करोति	व	१७.१ दीपप्रदीप०	अ
९.१ षट्त्रिंशताभ्यधिकया	व	१७.३ ०कसाली	व
९.२ ०निषिन्न...नशतश्च	अ		